

Дмитренко Н. В.

ORCID: 0000-0002-1223-8935

*доктор філософії, доцент кафедри образотворчого мистецтва
факультету образотворчого мистецтва і дизайну
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
м. Київ, Україна*

ЗОБРАЖЕННЯ КАЙ КАУСА У ТВОРАХ ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО МИСТЕЦТВА ВІЗАНТІЇ ТА ІРАНУ

Ключові слова: мистецтво Сходу, культура, міфологія, Іран, Західна Азія.

Зображення Кай Кауса на Гаруді є одним із найбільш унікальних і малодосліджених сюжетів у контексті впливу країн Західної Азії на мистецтво Візантійської імперії. Серед збережених донині творів особливу увагу варто звернути на золотий глек, виконаний у техніці тиснення, карбування та гравірування, датований бл. 500–700 рр., із Надь-Сент-Міклошського скарбу (колекція Музею історії мистецтв у Відні; копія зберігається в Угорському національному музеї в Будапешті). Цей твір, хоч і належить до видатних зразків пізньої аварської культури, а саме періоду занепаду Аварського каганату наприкінці VIII ст., привертає увагу своєю іконографією. Її доцільно порівнювати в контексті типології з творами, що належать до візантійської та західноазійської спадщини. На ньому можна простежити унікальну ранню іконографію, яка не мала аналогів у мистецтві до XV століття.

В іранській традиції та міфології Кай Каус був одним із легендарних царів Ірану, згаданих у “Шахнаме” – “Книзі царів” Фірдоусі. У цьому епосі він постає як уособлення жаги влади, домінування та гордині. Відповідно до цього поетичного джерела, Кай Каус прагнув піднятися на небо за допомогою фантастичної птиці Гаруди, могутньої міфологічної істоти.

Сюжет вознесіння Кай Кауса набув поширення також на іранських шовкових тканинах XI–XII ст., що містили написи арабською та давньоарабською мовами. У верхній частині тканини подано повторюваний напис у дзеркальному відображенні: “Аль-Хасан” – онук пророка Мухаммеда, що підкреслює оміфологізоване возвеличення пророків [1, с. 60–76]. В іконографії таких тканин зазвичай зображували героя на повний зріст, що сидить верхи на величезному фантастичному птахові, іноді прив’язаному мотузками.

Для порівняння іконографії особливий інтерес становлять твори візантійської спадщини з колекції Державного Ермітажу. Перший експонат – срібна чаша XII століття, виконана в техніці чеканки, гравірування та золочення (заввишки 9,5 см). На ній зображено два сюжети: “Вознесіння Александра Македонського” та “Кай Каус на Гаруді”. На перший погляд, це різні теми, однак їх об’єднує ідея вознесіння, хоча з різним змістовим навантаженням. Історична постать Александра Македонського, згідно з подіями, описаними в “Александрії” Псевдо-Каллісфена, у Візантії сприймалася як образ, що прирівнювався до Ісуса Христа та ідеї “Воскресіння” [3, с. 84–101]. Натомість політ Кай Кауса на Гаруді передає протилежний сенс: акцент зміщується на кару за надмірну жагу влади. На чаші Кай Каус зображений верхи на птахові, тримаючи скіпетр. Наступний експонат – срібне блюдо, датоване бл. 1208–1216 рр. (діаметр 28 см), виконане в техніці чеканки та гравірування. У центральному медальйоні зображено “Вознесіння Александра Македонського”, а на загальному полі блюда – Кай Кауса на Гаруді. У цьому творі також з’являються світські мотиви, зокрема сцени полювання та рослинні орнаменти [2, с. 119–135].

Сюжет вознесіння Кай Кауса на Гаруді простежується також у європейській традиції, зокрема на бронзовій пластині зі скриньки Іврейського собору (провінція Турин, XII століття); фресках стелі Палатинської капели в Палермо (XII століття), де композиція доповнена сценою Деїсусу-моління у верхній частині. В останньому випадку застосовано ранню іконографію, що зображує героя на повний зріст.

Отже, зображення Кай Кауса на Гаруді, посідаючи важливе місце в міфології та декоративно-прикладному мистецтві Західної Азії, набуло подальшого розвитку у візантійському ювелірному мистецтві. У цьому контексті воно синтезувалося з античними образами, описаними в грецьких епосах, і водночас протиставлялося їм, набуваючи нового семантичного значення.

Література:

1. Kiss E. The State of Research on the Monomachos Crown and Some Further Thoughts. Perceptions of Byzantium and its Neighbors (843–1261). New York : The Metropolitan Museum of Art, 2000. P. 60–76.
2. Redford S. The Innsbruck Plate and its Setting. Muqarnas. 1990. № 7. P. 119–135.
3. Steppan T. The Artukid Bowl: Courtly Art in the Middle Byzantine Period and the Relation to the Islamic East. Perceptions of Byzantium and its Neighbors (843–1261). New York : The Metropolitan Museum of Art, 2000. P. 84–101.